

ВЪЗНИКВАНЕ И ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КЕЙНСИАНСТВОТО

Теорията на Дж. М. Кейнс представлява от само себе си опит да се създаде приемлива политическа икономия в един особен исторически момент - световната криза от 1929 - 1933 г., когато на хората са необходими както осъзнати действия за нейното преодоляване, така и методи за нейния социално-икономически анализ. Всички негови теории в определен смисъл са свързани с темата за реализацията и кризите .

В основата на т. нар. от него „запаси и потоци“, разглеждани и анализирани в икономическия му модел, централно място заемат осъзнатите действия на хората, а не стихийните обективни пазарни сили. Това именно прави книгата на Кейнс „Обща теория на зетостта, процента и парите“, неотразимо привлекателна за своето време. Според него създаването и изменението на доходите също може да бъде свързано с поведението на хората - това от своя страна се разглежда от Кейнс като възможност за осъществяването на такъв контрол, който ще съдейства за отстраняването на породените от самата система циклични колебания в икономиката. В резултат на това социалните групи в кейнсианския модел могат да се разглеждат като движещи сили на всички „склонности“ на индивидите, определени от него. От само себе си тези групи често представляват само съвкупност от индивиди, действащи и ръководещи очакванията, характерът на които не е точно определен, било поради спекулативни намерения, било поради подчиняване на някои действия на централната банка. Освен това нито една от тези групи, за които той говори, не изразява присъщите ѝ социалнокласови интереси.

Още в началото на своя труд, озаглавен „Обща теория на заетостта, процента и парите“, Кейнс посочва, че главната му цел е „... аргументи и изводи да се противопоставят на аргументите и изводите на класическата теория, в която аз съм се възпитавал и която , както и 100 години назад, господства над практическата и теоретическата икономическа мисъл“. Той се опитва да докаже, че постановките на класическата школа са приложими не към общия, а само към особени случаи в икономиката, тъй като икономическата ситуация, разглеждана от представителите на класическата школа, според него представлява само един определен случай от възможните състояния на равновесие в икономиката.

В глава втора на своя фундаментален труд, озаглавена „Постулати на класическата икономическа теория“, той посочва, че в икономическата литература до сега не е изследван детайлно проблемът за действителната заетост на наличните трудови ресурси. Според него класическата теория за заетостта се изгражда върху два основни постулата;

1) Работната заплата да е равна на пределния продукт на труда, т. е. работната заплата на заетото с труд лице е равна на стойността, която е била загубена, ако заетостта се намали с една единица. Според

класиките това равенство би могло да се наруши, ако конкуренцията и пазарът се окажат несъвършени, т. е. при несъвършената конкуренция.

2) Ползността на работната заплата при даден брой заети работници е равна на пределната тежест на труда при тази величина на заетост. Понятието тежест трябва да се разбира в смисъл, че включва в себе си всякакви причини, които могат да подтикнат отделната личност или група от хора въобще да не работят, отколкото да се съгласят на работна заплата, ползността на която е под известния минимум.

Според Дж. М. Кейнс представителите на класическата икономическа теория допускат съществуването само на „фрикционна“ и „доброволна“ безработица. Изключва се съществуването на т. нар. „принудителна“ безработица. Според Кейнс двете основни изходни начала на класическата школа с някои уговорки определят обема на използваните трудови ресурси в една страна, В. резултат на това заетостта в една икономика, според тях може да се увеличи по следните няколко начина:

- 1) да се подобри организацията на стопанската дейност (или да се повиши надеждността по отношение на предвиждането на бъдещето), което от своя страна ще намали „фрикционната“ безработица;
- 2) да се понижи пределната тежест на труда с оглед съкращаването на „доброволната“ безработица;
- 3) да се увеличи пределната производителност на труда в отраслите на върмивдлеността и т. н.

В този именно смисъл Дж. М. Кейнс критикува теорията на А. Пигу за безработицата, изложена в неговата книга „Теория за безработицата“. Той решително застава против гаснодството на неокласическата ортодоксия и нейните идеали за свободна конкуренция и ненамеса на държавата в социално-икономическите процеси. Пълното несъответствие на тази доктрина на икономическата действителност го подтиква да предприеме разработването на икономическа теория, обясняваща по-реалистично механизма на функционирането на икономиката в условията на несъвършена конкуренция и несъвършена информация. Той се стреми да състави такива рецепти за регулирането на капиталистическата икономика, които да намалят противоречията в нея и да осигурят условия за стабилен икономически растеж.

Кейнсианството се превръща в общопризната идеология на държавомонополистическия капитализъм, теоретическа база на една икономическа политика, получава наименованието „политика на регулирано търсене“.

С прилагането на макроикономическия подход при изследването на капиталистическото стопанство Кейнс умело показва, че условията за преуспяването на отделната фирма не съвадат с условията за процъфтяване на националната икономика като цяло. Затова е необходимо непрекъснато да се възстановяват общонационалните икономически пропорции и да се усъвършенстват с общите условия възпроизводство. Според него капитализмът може да съхрани в своята жизнеспособност самоинициативата на функционалната взаимозависимост между отделните елементи на производствения процес;

Като се има предвид периодът, в който Кейнс пише своя труд „Обща теория на заетостта, процента и парите“, може да се приеме за съвсем естествено и нормално, че за изходно начало в своето социално-икономическо изследване той взема проблема за заетостта. В неокласическата теория заетостта зависи от два фактора - „пределна производителност на труда“, който определя търсенето на труда, и „пределна тежест на труда“, определящ предлагането на труда. Пресечната точка на тези две графики доказва и степента на заетостта в една икономика. Това дава основание на представителите на неокласицизма да направят извода, че степента на заетост в икономиката се намира в ръцете на самите работници.

Като отхвърля тези неокласически постулати, Кейнс определя равнището на заетостта не от изменението на работната заплата от динамиката на „ефективното търсене“, което от своя страна се изгражда от очакваните разходи за потребление и инвестиране. В една икономика равнището на заетост и величината на националния доход се определят не от изменението на цените на ресурсите, а от „ефективното търсене“. Причините за безработицата според Кейнс се коренят във вътрешните недостатъци на капиталистическата система, изградена на базата на свободната конкуренция. В своята икономическа теория Кейнс се стреми да определи закономерностите на движение на „ефективното търсене“ и прираста на националния доход.

Според него в основата на „ефективното търсене“ стоят две градивни съставки: потребление и инвестиции. Състояние на пълна заетост в една икономика може да има само тогава, когато тези две съставки за даден период от време се намират в определено съотношение и могат да достигнат изискващото се необходимо равнище за това. Кейнс разглежда личното потребление като фактор, от който зависи потреблението в една страна. Според него върху личното потребление оказват влияние редица обективни и субективни фактори, които изменят реалните доходи, но не оказват съществено влияние върху обема на цялостното потребление в една страна. Личното потребление е представено от Кейнс като устойчива функция от нарастването на доходите. Според него потреблението расте, но не със същия темп, с който растат доходите. Всичко това Кейнс обобщава в т. нар. от него „основен психологически закон на обществото“, изведен преди всичко от психологията на човешката личност. Субективнопсихологическата трактовка на икономическите процеси, характерна за неокласицизма, в случая намира приемственост при английския икономист Дж. М. Кейнс. Той изцяло застава на методологическите и общотeorетическите позиции на Австрийската субективна школа и въвежда в науката политическа икономия редица нови категории, подобни на нейните, като „склонност към потребление“, „пределна склонност към потребление“, „склонност или предразположение към спестяване“, „подбуждане да се инвестира“, „пределна производителност на труда“, „пределни издръжки на производството“, „пределна ефективност на капитала“ и др. Той отдава първостепенно и решаващо значение на стихийните, психологически

преживявания, настроения и преценки на хората в тяхната стопанска дейност.

Според него размерът на инвестициите, които имат важно значение при определянето на равнището на националния доход и заетостта, зависи преди всичко от съотношението на два фактора: пределната ефективност на инвестициите и нормата на лихвата. Оценката на бъдещите приходи оказва според него влияние върху пределната ефективност на инвестициите. Тази оценка е крайно чувствителна към всякакъв вид спекулации, техническите революции, различните видове преоценки за развитието и състоянието на пазара и т. н. Равнището на лихвата се определя от търсенето и предлагането на паричните остатъци. В резултат на това в неговите социално-икономически разработки тя е представена като автономен фактор, като чист паричен феномен, отразяващ състоянието на паричния пазар. В този аспект е развита и неговата концепция за паричното търсене, свързвайки я с т. нар. „склонност към ликвидност“. Според кеймбриджкия професор факторите, които регулират равнището на наличните пари, натрупани от хората, са следните: фактор, свързан с потребностите на стоково-паричното обръщение; факторът на предпазливостта, тясно свързан с първия, и спекулативният фактор, непосредствено свързан с нормата на лихвите.

Първият и главен практически извод, който Кейнс прави на базата на анализа на „ефективното търсене“ и определящите го фактори е, че обект на регулиране трябва да стане „ефективното търсене“ и най-вече неговата най-важна градивна съставна част - инвестициите. Като анализира пътищата за осигуряване на устойчив прираст на инвестициите, той посочва, че тяхната динамика зависи изключително от това колко висока и надеждна ще се окаже бъдещата печалба. Като разглежда функцията на потребление като устойчива величина, той посочва, че увеличение на „ефективното търсене“ може да се постигне и по пътя на нарастване на потреблението. Но според него това има смисъл само тогава, когато се постигне стадият на едно инвестиционно насищане в икономиката.

В своята икономическа теория Дж. М. Кейнс се обявява против, неокласическите постулати за преодоляване на прекомерно голямата безработица посредством намаляване на паричната работна заплата. В своя историко-логически анализ той стига до извода, че „ефективното търсене“, от което зависи увеличението на заетостта, може да се разширира .сметка на намаляване на работната заплата. Но той изрично посочва и пояснява, че това може да стане само тогава, когато това намаление обхване трите параметъра на „ефективното търсене“, а именно склонността към потребление, пределната ефективност на капитала и нормата на лихвата. Ефектът от едно такова намаляване според Кейнс е равнозначен на една банкова политика, насочена към увеличаване на наличните пари в обръщение. Според Кейнс е необходимо работната заплата да запази устойчиво равнище и даже в някои случаи да се повишава, а не да се намалява. Той отхвърля възможността при каквито и да било обстоятелства тя да се използва

като инструмент за регулиране на търсенето. За тази цел той предлага два други инструмента за неговото регулиране: паричнокредитната и бюджетната политика. В основата на паричнокредитното регулиране лежи неговата теория за лихвата, представена като най-важен параметър, определящ „пределната ефективност на капитала“. Според него с помощта на едно държавно вмешателство на паричния пазар може да се регулира за по-продължителен период от време нормата на лихвата, т. е. според него е налице косвена, а не пряка намеса от страна на държавата.

Като анализира икономическата природа на цикъла, свързвайки го с внезапните изменения в „пределната ефективност на капитала“, определящи се преди всичко от субективни фактори, той прави извода, че паричнокредитната политика е неефективна като средство за преодоляване на кризите. Кейнс разчита твърде много на бюджетната политика, т. е. увеличаване на самите държавни разходи.' „... Аз разчитамна това , че държавата, която е в състояние да увеличи пределната ефективност на капиталните блага от гледна точка на по-далечната перспектива и въз основа на обща социална изгода ще поеме върху себе си по-голяма отговорност за пряката организация на инвестициите.“ Не бива обаче да сеприема, че Кейнс е привърженик на такива форми на преки „социализапйи на инвестициите“ като държавната собственост. Според него собствеността върху оръдията за производство е съществена за държавата. „Ако държавата е в състояние да определи общия обем ресурси, предназначени за увеличаване на оръдията за производство, и основните ставки за възнагражденията на собствениците на тези ресурси, то би се постигнало всичко, което е необходимо.“

Дж. М. Кейнс е привърженик на реформите отгоре. Тдва намира отражение в препоръчаните от него методи за държавномонополистическо регулиране. Независимо от това, че тези методи са насочени към създаване на най-благоприятни условия за натрупването на капитал, те в същото време предполагат и едно стимулиране на платежоспособното търсене на трудещите се и запазването на условията, осигуряващи „пълна заетост“. Той, за разлика от йеокласиците, стига до извода, че всички жизненоважни проблеми на капиталистическото общество трябва да се търсят и откриват не в ресурсите, а в „ефективното търсене“, осигуряващо реализацията на тези ресурси. Като отхвърли закона на Ж. Б. Сей, съгласно който предлагането автоматически поражда търсенето, Кейнс на първо място поставя-въпроса за „ефективното търсене“ и неговите компоненти на потреблението и натрупването. Това негово разбиране особено силно проличава в отношението му към спестяванията, разглеждани от него като висша добродетел в човешкото общество. Според него при никакви -обстоятелства пестеливостта на членовете в едно общество не може да съществува без тяхната предприемчивост.

Дж. М. Кейнс свързва съществуването на реалните противоречия в индустриалноразвитите страни с психологическите закони, отнасящи Се както до личното, така и до производственото потребление.

В третия раздел от неговия фундаментален труд „Обща теория на заетостта, процента и парите“, в които влизат VIII, XI и X глава, се разглежда проблемът за „склонността към потребление“. В VIII глава Кейнс разглежда някои общи методологически проблеми и определения, като за крайна цел на анализа си поставя задачата да обясни от какво се определя размерът на заетостта в една икономика. По този повод той пише: „Обемът на заетостта съответства на точката на пресичане на функцията на съвкупното предлагане е функцията на съвкупното търсене.“

Според Дж. М. Кейнс върху „склонността към потребление“ влияние оказват обективни и субективни фактори. Към обективните фактори той причислява например:

- 1) Изменението в единиците на работната заплата, като приема, че потреблението е по-скоро функция на реалния доход, отколкото на паричния доход.
- 2) Изменението в разликата между дохода и чистия доход. Според него потреблението в по-голяма степен зависи от чистия доход.
- 3) Непредвидените изменения в ценността на капитала, невзети предвид при изчисляване на чистия доход. Тези фактори според Кейнс могат да предизвикат съществени изменения в „склонността към потребление“ за твърде кратки срокове от време.
- 4) Изменение в данъчната политика - ако тя се използва като инструмент за справедливо разпределение на доходите, то тя ще окаже силно влияние за увеличаване на „склонността към потребление“.
- 5) Изменението на предполагаемото съотношение между настоящето и бъдещо равнище на доходите.
- 6) Изменението в нормата на сконтовия процент или в пропорциите на обмяната на настоящите блага с благата на бъдещето. В резултат на цялостното анализиране на тези обективни фактори Кейнс идва до извода, че „склонността към потребление“ може да се приеме за достатъчно устойчива функция, ако се изключи влиянието на изменението на паричните единици работна заплата. От друга страна, измененията в нормата на процента и в данъчната политика и непредвидените изменения в ценността на капитала могат да окажат влияние върху „склонността към потребление“. „Вследствие на това, че при дадена обща икономическа конюнктура разходите за потребление, изразени в единица работна заплата, основно зависят от обема на продукцията и равнището на заетост, ние можем да обединим всички останали фактори под общото наименование „склонност към потребление.“

На базата на богат статистически материал, характеризиращ развитието на производството на САЩ и Великобритания, Кейнс прави редица интересни изводи. Като разглежда заетостта като функция от предполагаемото потребление и инвестиции, той отбелязва, че потреблението само по себе си се явява функция от чистия доход и чистите инвестиции. По такъв начин колкото по-големи са финансовите отчисления, които се правят с цел по-късно да се увеличи чистият доход, толкова по-неблагоприятно ще се окаже от гледна точка на увеличаване

на потреблението, а оттам и на заетостта, даденото равнище на инвестициите. В резултат на това според кеймбриджкия професор „обществото в цялост не може да създаде условия за бъдещо потребление с помощта само на едни финансови операции; то може да направи това само по пътя на разширяване на физическия обем на текущото производство“.

В глава XI от книга трета той посочва и редица субективни фактори, които подтикват хората към въздържане от потребление, като:

- 1) образуването на един резерв в случай на непредвидени обстоятелства;
- 2) да се осигурят спестявания за бъдещи покупки;
- 3) да се осигурят доходи под формата на лихва;
- 4) осигуряване на така необходимото чувство за независимост;
- 5) да се остави наследство;
- 6) скъперничеството и др.

С оглед на по-пълното представяне на субективните фактори Кейнс посочва и такива, от които се ръководят в своите действия правителствата, местните органи на властта, корпорациите и т.н., а именно:

- 1) предприемчивост;
- 2) стремеж към по-добро;
- 3) стремеж към ликвидност;
- 4) „финансово благоразумие“ и „перспективност“ на фирмата.

Идеите на Дж. Кейнс са оказали огранно влияние не само върху американската и световната икономика, но и което е по-важно върху мисленето и действията на поколения икономисти в борбата им за прогрес и развитие на човечеството.